

สารัตถะคำสอนที่สัมพันธ์กับหลักพุทธโอวาท 3 ในพระนิพนธ์เรื่อง “ความสุขหาได้ไม่ยาก” ของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
Its Essentials in relation to the Three Admonitions of the Buddha in the
Poetic Work "Happiness is not difficult" Composed by
His Holiness Somdet Phra *Nyanasamvara*,
the Supreme Patriarch of Thailand

ดร.กาญจนา ตันโพธิ์ (Dr.Kanchana Tonpo)^{1*}

(Received: November 26, 2021; Revised: May 18, 2022; Accepted: June 7, 2022)

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสารัตถะคำสอนและกลวิธีการนำเสนอสารัตถะคำสอนในพระนิพนธ์เรื่อง “ความสุขหาได้ไม่ยาก” ของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ผลการศึกษาพบว่าสารัตถะคำสอนโดยรวมมุ่งสอนให้บุคคลประพฤติปฏิบัติตนให้ดีงาม เพื่อให้พบกับความสุขที่แท้จริง และมีสารัตถะคำสอนประจำบท 6 ข้อ ได้แก่ สุจริต โสกะ โทสะ โมหะ ปญญาและสังขะ โดยสารัตถะคำสอนเหล่านี้สอดคล้องสัมพันธ์กับหลักพุทธโอวาท 3 คือ การทำความดี การละเว้นความชั่ว และการทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ในด้านกลวิธีการนำเสนอสารัตถะคำสอนพบ 7 ลักษณะ คือ การยกตัวอย่าง การใช้ลีลาภาษาพูด การใช้ความเปรียบ การนิยาม การอธิบายและแจกแจงรายละเอียด การแสดงเหตุและผล การตั้งคำถาม

ABSTRACT

This article aims to study examined the Essentials and strategies for presenting in the Poetic Work "Happiness is not difficult" Composed by His Holiness Somdet Phra *Nyanasamvara*, the Supreme Patriarch of Thailand. The results of the study showed that the substance as a whole aims to teach people to behave in a good manner. In order to find true happiness and there are six essential substances: *Sucarita*: good conduct, *Lobha*: greed, *Dosa*: hatred, *Moha*: delusion, *panya*: wisdom and *Sacca*: absolute truth, in which these objects correspond to *Buddha-ovāda*: the Three Admonitions of the Buddha: doing good, abstaining from evil, and purification of the mind. In terms of methods of presenting substance, 7 characteristics were found: using of examples, using spoken language, using comparisons, definition, explaining and explaining details, showing cause and effect, questioning.

คำสำคัญ: สารัตถะคำสอน หลักพุทธโอวาท 3 พระนิพนธ์เรื่อง “ความสุขหาได้ไม่ยาก” ของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

Keywords: Its Essentials, *Buddha-ovāda*: the Three Admonitions of the Buddha, The Poetic Work “Happiness is not difficult” Composed by His Holiness Somdet Phra *Nyanasamvara*, the Supreme Patriarch of Thailand

¹Corresponding author: Kan_tonpo@hotmail.com

*รองศาสตราจารย์ สาขาวิชาศิลปวิทยาการศึกษาศาสตร์ สำนักนวัตกรรมการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บทนำ

ท่ามกลางกระแสความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีและการสื่อสารที่ล้ำสมัยในยุคปัจจุบัน สิ่งต่างๆ ในสังคมเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ผู้คนได้เรียนรู้สิ่งใหม่และใช้ชีวิตในวิถีโลกยุคใหม่หรือโลกยุคดิจิทัล เราจะเห็นได้ว่าแม่โลกจะทันสมัยมากขึ้นเพียงใด หากแต่จิตใจของผู้คนในสังคมกลับมีความทุกข์เพิ่มมากขึ้น เห็นได้จากเรื่องราว เหตุการณ์ รวมถึงปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นเป็นอย่างมากในปัจจุบัน ทั้งปัญหาเศรษฐกิจ สังคม และโรคระบาดร้ายแรงที่เกิดขึ้นกับคนทั้งโลก เช่น โรคโควิด 19 เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้เป็นสาเหตุของความทุกข์ทางกายและจิตใจ จนหลายคนพยายามหาหนทางคลายความทุกข์ของตนด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การไปพักผ่อนตามสถานที่ท่องเที่ยว การทำงานอดิเรกที่ชอบ การชมภาพยนตร์ หรือฟังเพลงที่ไพเราะ หรือการอ่านหนังสือที่ได้ข้อคิดเพื่อคลายความทุกข์ เป็นต้น

หากกล่าวถึงหนังสือที่ช่วยบรรเทาความทุกข์ให้เบาบางลงได้นั้น คงหนีไม่พ้นหนังสือที่มีแนวคิดหรือสารัตถะที่ผู้ประพันธ์มุ่งแสดงทัศนะหรือนำเสนอปรัชญา คติธรรมต่างๆ สอดแทรกไปด้วย [1] โดยเฉพาะหนังสือที่ให้ข้อคิดและแฝงคติสอนใจในการดำเนินชีวิต หรือหนังสือธรรมะที่นำเสนอหลักธรรมคำสอนให้ยึดถือปฏิบัติเพื่อให้ชีวิตพ้นวิฤตความทุกข์ที่ประสบพบเจอไปได้ ซึ่งผลงานหนังสือธรรมะที่ได้รับการยอมรับจากคนในสังคมไทยเป็นอย่างมากก็คือ พระนิพนธ์ที่ทรงคุณค่าของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกนั่นเอง

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) เป็นสมเด็จพระสังฆราชพระองค์ที่ 19 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์เป็นพระภิกษุสงฆ์แห่งคณะสงฆ์ไทยที่เป็นยอดนักปราชญ์ผู้มีความสามารถในเชิงความรู้วิชาการและความรู้ทางภาษาเป็นอย่างยิ่ง ความเป็นปราชญ์ผู้รอบรู้พระพุทธานุศาสน์และความเป็นพหูสูตรของพระองค์ได้แสดงออกอย่างชัดเจนในพระนิพนธ์ที่หลากหลาย พระนิพนธ์แต่ละเล่มล้วนมีคุณค่าทั้งในด้านคำสอนเพื่อใช้ในการดำเนินชีวิต และในด้านภาษาที่เกิดจากการร้อยเรียงได้อย่างสละสลวย ดังที่มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยได้แสดงทัศนะวิจารณ์ไว้ว่า

ทรงมุ่งมั่นที่จะให้ธรรมะไปถึงใจของผู้คน และนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ จึงทรงพากเพียรนิพนธ์หนังสือไว้มากมายเพื่อบอกกล่าวหลักธรรมของพระพุทธศาสนาที่จารึกในภาษา "อ่านยาก" และมีความลึกซึ้ง "เข้าใจยาก" เพื่อให้คุณค่าเหล่านี้ "อ่านง่าย" และ "เข้าใจง่าย" [2]

พระนิพนธ์สำคัญที่มุ่งนำเสนอแนวคิดและหลักธรรมเพื่อให้บุคคลดำเนินชีวิตได้อย่างมีสุข และเหมาะสมสำหรับการอ่านเพื่อศึกษาหาความรู้และนำมาปรับใช้กับสังคมในยุคของความเจริญก้าวหน้าดังเช่นในปัจจุบัน ก็คือ พระนิพนธ์เรื่อง “ความสุขหาได้ไม่ยาก” ซึ่งถือเป็นวรรณกรรมที่นำหลักธรรมเพื่อนำไปสู่การมีความสุขที่แท้จริงของมนุษย์ โดยสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกทรงนำเสนอสารัตถะคำสอนหลายข้อมาอธิบายขยายความด้วยกลวิธีการนำเสนอที่แยบคาย เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความรู้ความเข้าใจและนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้ ดังที่ตนวิจารณ์ต่อไปนี้

พระนิพนธ์เรื่อง ความสุขหาได้ไม่ยาก นี้เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชทรงอธิบายให้เห็นถึงวิธีสร้างความสุขให้แก่ชีวิต ตามแนวคำสอนของพระพุทธศาสนาที่บุคคลทุกระดับสามารถนำมาปฏิบัติ ให้เกิดผลแก่ตนเองของแต่ละบุคคลได้โดยวิธีที่ไม่ยาก จึงเป็นพระนิพนธ์ที่ทุกผู้ใฝ่ใจที่ให้ความสุข แก่ตนเอง ควรศึกษาปฏิบัติ [3]

จะเห็นได้ว่าพระนิพนธ์เรื่อง “ความสุขหาได้ไม่ยาก” เป็นวรรณกรรมที่ทรงคุณค่า มีสารัตถะหลักของเรื่องที่มีมุ่งสอนให้ผู้อ่านนำหลักธรรมไปปรับใช้กับชีวิตเพื่อให้พบกับความสุขที่แท้จริง และการนำเสนอสารัตถะล้วนเกิดจากกลวิธีทางภาษาที่เลือกสรรมาเป็นอย่างดี ซึ่งจากความน่าสนใจทั้งหมดที่กล่าวไปข้างต้นนี้ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาวิเคราะห์ว่าพระนิพนธ์เรื่อง “ความสุขหาได้ไม่ยาก” นี้มีการนำเสนอเนื้อหาสารัตถะคำสอนในประเด็นหรือหัวข้ออะไรบ้าง และ

สารัตถะคำสอนที่ปรากฏนั้นมีกลวิธีการนำเสนอในลักษณะอย่างไร ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าการศึกษาวินิจฉัยในครั้งนี้ จะทำให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ที่สนใจศึกษาหลักธรรมคำสอนของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกเป็นอย่างดี และที่สำคัญคือ สามารถนำสารัตถะคำสอนที่ได้ไปปรับใช้ในชีวิตของตนเองให้ความทุกข์เบาบางลง และค้นพบกับความความสุขที่แท้จริงได้

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาวิเคราะห์สารัตถะคำสอนและกลวิธีการนำเสนอสารัตถะคำสอนที่ปรากฏในพระนิพนธ์เรื่อง “ความสุขหาได้ไม่ยาก” ของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

วิธีการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารวิชาการต่างๆ และประมวลเป็นกรอบแนวคิดและทฤษฎีความรู้อันเป็นประโยชน์ในการศึกษา โดยข้อมูลที่ศึกษาเป็นข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ พระนิพนธ์เรื่อง “ความสุขหาได้ไม่ยาก” ของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ซึ่งมีเนื้อหาแบ่งเป็นบทสั้นๆ จำนวน 6 บท ได้แก่

1. ความสุขที่เห็นได้
2. อย่าทำผิดทั้งชีวิต
3. คิดให้เป็น เป็นสุขยิ่ง
4. ความสุขต้องรู้จักหาให้ถูกทาง
5. อะไรคือศัตรูของความสุข
6. ความจริงคือที่มาของความสุข

จากนั้นวิเคราะห์สารัตถะคำสอนและกลวิธีการนำเสนอสารัตถะคำสอนและสรุปผลการศึกษา นำเสนอผลในลักษณะการพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัย

การศึกษาวินิจฉัยพระนิพนธ์เรื่อง “ความสุขหาได้ไม่ยาก” ของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก พบว่าสารัตถะคำสอนมีเนื้อหาและกลวิธีการนำเสนอที่น่าสนใจดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. หัวข้อของสารัตถะคำสอน

พระนิพนธ์เรื่อง “ความสุขหาได้ไม่ยาก” ของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เป็นพระนิพนธ์ที่นำเสนอแนวคิดและหลักธรรมที่สามารถนำไปปรับใช้เพื่อการดำเนินชีวิตในสังคมอย่างมีความสุข โดยมีเนื้อหาแบ่งออกเป็น 6 บท แต่ละบทจะมีสารัตถะคำสอนหลักบทละ 1 ข้อ และแม้จะปรากฏสารัตถะคำสอนต่างกันในแต่ละบท แต่โดยรวมแล้วสารัตถะคำสอนทั้งหมดมีจุดมุ่งหมายหลัก คือ การมุ่งสอนให้ประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นดีงาม ละเว้นอกุศลเพื่อดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขอย่างแท้จริง เมื่อผู้วิจัยศึกษาวิเคราะห์อย่างละเอียดพบว่า สารัตถะคำสอนที่ปรากฏสอดคล้องสัมพันธ์กับหลักพุทธโอวาท 3 หรือหัวใจพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นประมวลคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็นหลักใหญ่ 3 ข้อ ที่มุ่งหมายให้บุคคลดำเนินชีวิตอย่างดีงาม โดยให้ทำความดี ละเว้นความชั่ว ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ผ่องใส [4] ดังจะขอแสดงรายละเอียดเป็นตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 1 สารัตถะคำสอนในพระนิพนธ์เรื่อง “ความสุขหาได้ไม่ยาก” ของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกที่สัมพันธ์กับหลักพุทธโอวาท 3

ข้อบท	สารัตถะคำสอน	หลักพุทธโอวาท 3
ความสุขที่เห็นได้	สุจริต	ทำความดี
อย่าทำผิดทั้งชีวิต	โลภะ	
คิดให้เป็น เป็นสุขยิ่ง	โทสะ	ละเว้นความชั่ว
ความสุขต้องรู้จักหาให้ถูกทาง	โมหะ	
อะไรคือศัตรูของความสุข	ปัญญา	
ความจริงคือที่มาของความสุข	สังขะ	ทำจิตใจให้บริสุทธิ์

จากตารางอธิบายได้ว่าพระนิพนธ์เรื่อง “ความสุขหาได้ไม่ยาก” ของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก แบ่งออกเป็น 6 บท ปรากฏสารัตถะคำสอนหลักประจำบท 1 ข้อ และสารัตถะคำสอนทั้งหมดที่ปรากฏสอดคล้องตรงกับพุทธโอวาท 3 หรือหัวใจพระพุทธศาสนาทั้ง 3 ข้อ ดังนี้

บทที่ 1 *ความสุขที่เห็นได้มี สุจริต* เป็นสารัตถะคำสอนหลักและสอดคล้องตรงกับข้อ *ทำความดี หรือกุศลสุปัสมปทา* ในหลักพุทธโอวาท 3 หรือหัวใจพระพุทธศาสนา ในบทนี้กล่าวถึง การดำเนินชีวิตของมนุษย์ที่จะพบกับความสุขได้นั้นจะต้องมีสุจริตธรรมทั้งกายสุจริต วาจาสุจริต และมโนสุจริต โดยสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกทรงเรียกธรรมข้อสุจริตนี้ว่า ธรรมที่เป็นวิถีทางของคนฉลาดและทางโลกยกย่องนับถือว่าดี ซึ่งในบทนี้จะปรากฏสุจริตธรรมในแง่ของการดำเนินวิถีชีวิตทางโลกที่ไม่ยึดติดในเงิน ทอง ยศ ชื่อเสียง เป็นต้น ซึ่งถือเป็นเพียงสิ่งภายนอกหรือเครื่องแวดล้อมอุดหนุนความสุข ไม่ใช่ตัวเหตุแห่งความสุขที่แท้จริง เพราะแท้จริงแล้วสิ่งเหล่านี้อาจทำให้เกิดทุกข์ได้ แต่ความสุขที่แท้จริงของคนเรา คือ ความสุขอันเกิดจากเหตุภายใน หมายถึง จิตใจที่ดีมีสุจริตในชีวิต ละทุจริตอันเป็นสิ่งที่ไม่ดีให้หมดสิ้น พระองค์ทรงสรุปไว้ว่า ผู้ประพฤติสุจริตธรรมย่อมเป็นคนไม่มีภัย ไม่มีเวร มีกาย วาจา ใจ ปลอดภัย และสิ่งนี้ย่อมเป็นความสุขที่แท้จริงแล้ว ดังจะขอนำเสนอตัวอย่างสารัตถะคำสอนข้อสุจริต ดังต่อไปนี้

...ผู้มีปกติประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุขนั้นคำว่า ธรรม หมายความว่าความดี ดังคำว่าธรรมอยู่ในใจ ดังที่เข้าใจกันอยู่ทั่วไป ผู้ประพฤติกายวาจาให้เป็นสุจริต ไม่ประพฤติให้เป็นทุจริต ทั้งประพฤติธรรมคือมีธรรมอยู่ในใจ ย่อมอยู่เป็นสุขในโลกนี้และในโลกอื่นคือในโลกอนาคต อันจักค่อยเลื่อนมาเป็นโลกปัจจุบันแก่ทุก ๆ คน ในเวลาไม่ช้า ความสุขย่อมเกิดจากเหตุภายใน คือ สุจริตธรรมด้วยประการฉะนี้ เพราะฉะนั้นผู้ปรารถนาสุข...ควรประพฤติสุจริตธรรมอันเป็นเหตุแห่งความสุข ถ้าประพฤติดังนี้ เชื่อว่าได้ก่อเหตุการณของความสุขสมบัติทั้งปวงไว้แล้ว...[5]

จากตัวอย่างเป็นการนำเสนอสารัตถะคำสอนข้อสุจริตธรรม คือ การประพฤติตนในทางสุจริตอันเป็นธรรมแห่งความดีงาม ซึ่งจะเห็นว่าตรงกับโอวาทสำคัญของพระพุทธเจ้าข้อ *ทำความดี หรือ กุศลสุปัสมปทา* โดยสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกทรงมุ่งสอนว่าการประพฤติสุจริตทั้งกาย วาจา ใจนั้น จะทำให้ผู้ประพฤติได้รับแต่ความสุขซึ่งเป็นความสุขอันเกิดจากเหตุภายในคือ ความปลอดภัยสบายกายสบายใจเพราะรู้สึกว่าการตนเองไม่ได้ทำผิดหรือคิดร้ายกับผู้อื่น ความรู้สึกสุขภายในใจนี้เป็นความสุขที่สำคัญยิ่งของชีวิตมนุษย์

และในบทที่ 2 *อย่าทำผิดทั้งชีวิต* บทที่ 3 *คิดให้เป็น เป็นสุขยิ่ง* และบทที่ 4 *ความสุขต้องรู้จักหาให้ถูกทาง* ผลการศึกษาพบว่าสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกทรงนำเสนอสารัตถะคำสอน คือ โลภะ โทสะ โมหะ ตามลำดับ ซึ่งถือเป็นอกุศลมูล 3 หรือรากเหง้าของอกุศล ต้นเหตุของอกุศล ต้นเหตุของความชั่ว [4] โดย

พระองค์ทรงมุ่งสอนให้คนเราควบคุมจิตใจตนเองเพื่อลดอกุศลมูลหรือละเว้นความชั่วทั้งปวง อันเป็นสิ่งนำพาความทุกข์ และทำลายความสุขให้หมดสิ้นไป ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าสอดคล้องกับข้อ *ละเว้นความชั่ว หรือ สัพพปาปสส อภรณ์* ในพุทธโอวาท 3 ดังรายละเอียดแต่ละบทต่อไปนี้

บทที่ 2 *อย่าทำผิดทั้งชีวิต* มี *โลภะ* เป็นสารัตถะคำสอนหลัก ในบทนี้กล่าวถึง โลภะหรือความโลภ ความอยากได้ ซึ่งเป็นอกุศลมูลข้อหนึ่ง จึงกล่าวได้ว่า โลภะหรือความโลภนั้นหากเกิดขึ้นกับบุคคลใดแล้ว บุคคลนั้นย่อมถือเป็นคนไม่ดี หรือคนชั่วนั่นเอง โดยสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกทรงนำเสนอสารัตถะคำสอนข้อ โลภะผ่านการเล่าเรื่องและยกตัวอย่างเหตุการณ์ทั้งแบบสมมติและนำเหตุการณ์ที่อาจเกิดจริงในชีวิตมาแสดงให้เห็น เพื่อให้ผู้อ่านจะได้รับรู้และเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น และพระองค์ทรงมุ่งเน้นว่า ความทุกข์ของคนเราส่วนใหญ่มาจากความโลภ เมื่อโลภแล้วก็จะคดโกง ทุจริต เพื่อผลประโยชน์ส่วนตน ดังนั้น หากกำจัดโลภะหรือความโลภไปเสีย ก็จะพบความสุขที่แท้จริงได้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ที่จริงจิตใจเรามีความปรารถนาต้องการกับเวลาไม่มีความปรารถนาต้องการนั้นแตกต่างกันมาก จิตใญ่เรามีความโลภหรือความปรารถนาต้องการนั้นไม่ได้มีความสุข มีแต่ความร้อนความตื่นเต้นกระวนกระวายชวนชวชวย เพื่อให้ได้สมปรารถนา จิตใญ่เรามีความปรารถนาต้องการนั้นมีความสุขอย่างยิ่ง เห็นจะต้องเปรียบง่าย ๆ คือ ในยามหลับกับในยามตื่น ยามหลับไม่มีความปรารถนาต้องการ ยามตื่นมีความปรารถนาต้องการ ทุกคนเหมือนกันไม่มียกเว้น ยามไหนเป็นยามสบายที่สุด ทุกคนตอบได้และคำตอบของทุกคนเหมือนกัน [5]

จากตัวอย่างเป็นการนำเสนอสารัตถะคำสอนข้อโลภะหรือความโลภ โดยกล่าวถึงจิตใจของคนเราเมื่อมีความโลภ มักเป็นจิตใจที่ไม่มีความสุข เพราะกระวนกระวาย แต่เมื่อปราศจากความโลภความปรารถนายาก็อยากได้แล้วนั้น จิตใจก็จะมีความสุขสบาย จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงนำอาการหลับเป็นดังการไม่มีความโลภ กับอาการยามตื่นเป็นดังการมีความโลภ และกล่าวสรุปว่ายามหลับหรือการไม่มีความโลภนั้นร่างกายและจิตใจจะสบายและมีความสุขมากที่สุด ดังนั้น คนเราจึงไม่ควรมีความโลภหรือความโลภในตนเอง

บทที่ 3 *คิดให้เป็น เป็นสุขยิ่ง* มี *โทสะ* เป็นสารัตถะคำสอนหลัก โดยในบทนี้กล่าวถึง โทสะหรือความโกรธ ความคิดประทุษร้าย ซึ่งเป็นอกุศลมูลต้นเหตุของความชั่วอีกข้อหนึ่ง กล่าวคือ ทรงกล่าวว่าโทสะหรือความโกรธนั้นเป็น ตัวการที่ทำลายและทำร้ายตนเองและคนอื่น ๆ ดังนั้นจึงถือเป็นอารมณ์ที่ควรควบคุมให้ได้ กดข่มให้ลดลงให้ได้ เพราะหากบุคคลมีความโทสะหรือความโกรธ ก็จะนำความทุกข์ความเดือดร้อนมาสู่ตน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

...การแก้ไขความคิดที่จะนำไปสู่ความมีโทสะได้สำเร็จ คือ เลิกคิดในทางที่จะทำให้เกิดโทสะได้ ก็เท่ากับไม่เพิ่มเชื้อไฟแก่ไฟโทสะ ไฟโทสะก็จะเย็นลง และหากบังคับความคิดได้เสมอ ๆ จนเคยชิน ให้ไม่คิดไปในทางที่จะทำให้เกิดโทสะ โทสะก็จะลดลง ทำให้ความร้อนในจิตใจเบาบางลง มีความเยือกเย็นเกิดขึ้นแทนที่ นั่นแหละจะมีความสุขทั้งตัวเองและทั้งผู้เกี่ยวข้องใกล้ชิดด้วยทั้งหลาย นับเป็นผลอันน่าปรารถนาที่เกิดจากการบริหารจัดการจิตตามหลักพระพุทธศาสนา [5]

ตัวอย่างนี้เป็นการนำเสนอสารัตถะคำสอนข้อโทสะหรือความโกรธ โดยสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกทรงกล่าวเปรียบเทียบกับไฟว่าโทสะหรือความโกรธเปรียบเหมือนไฟร้ายหรือความชั่วที่แผดเผาและทำลายทุกสิ่ง โดยเฉพาะทำให้เผาไหม้จิตใจและทำร้ายตนเองและคนอื่น ๆ ได้ พระองค์ทรงชี้แนะให้เห็นโทษของโทสะ และทำลายโทสะให้เบาบางลง โดยการฝึกบริหารจิตใจ ควบคุมบังคับความคิดไม่ให้เป็นไปในทางโทสะ หากทำได้ก็ย่อมนำความร่มเย็นและความสุขมาสู่ชีวิตได้

บทที่ 4 *ความสุขต้องรู้จักหาให้ถูกทาง* มี *โมหะ* เป็นสารัตถะคำสอนหลัก ในบทนี้กล่าวถึง โมหะหรือความหลง ซึ่งถือเป็นอกุศลมูลต้นเหตุของความชั่วอีกข้อหนึ่ง โดยสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

ยกทรงกล่าวว่าโมหะหรือความหลงนี้เป็นกิเลสหรือความชั่วตัวสำคัญที่ก่อให้เกิดโลภะและโทสะตามมาด้วย ดังนั้นผู้ที่ต้องการความสุขในการดำเนินชีวิตจึงควรควบคุมจิตใจตนเอง โดยเฉพาะควบคุมกิเลสตัวโมหะให้ลดลงหรือให้หมดสิ้นไปจากจิตใจให้ได้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

...กิเลสตัวสำคัญคือโมหะ ที่เรียกเป็นคำไทยง่าย ๆ ว่า ความหลง อันหมายถึง ความรู้ความคิดที่ไม่ถูกต้องตามความจริง ความหลงนี้เห็นจะพอเปรียบได้กับยาบ้า คือ มีแทรกอยู่ในกิเลสทุกกอง ทุกประเภท พูดให้ถูกก็คือความหลงหรือโมหะเป็นเหตุให้เกิดกิเลสทั้งปวง เป็นพื้นฐานของกิเลสทั้งปวง ความรักความชอบก็เกิดจากโมหะ ความชังก็เกิดจากโมหะ ความยินดีก็เกิดจากโมหะ ความยินร้ายก็เกิดจากโมหะ ความปรารถนาที่เกิดจากโมหะ ความเกียจคร้านก็เกิดจากโมหะ ความวุ่นเหิงหาชวนอนก็เกิดจากโมหะ...ความสังเลสงสัยก็เกิดจากโมหะ แม้ความโลภก็เกิดจากโมหะ และความโกรธก็เกิดจากโมหะ ภาวะของจิตที่สิ้นกิเลสอย่างสิ้นเชิงแล้วเท่านั้นที่ปราศจากโมหะหรือความหลงเข้าไปเกี่ยวข้องแม้แต่น้อย เป็นภาวะเดียวจริง ๆ ที่พ้นจากโมหะหรือความหลง ภาวะอื่นของจิตมีความหลงเป็นเหตุแทรกซึมอยู่ทั้งนั้น ด้วยเหตุนี้ ติราบใดที่ยังทำความหลงให้บรรเทาเบาบางไม่ได้ ติราบนั้นจิตยังจะต้องมีติด และเราร้อนวุ่นวายกระสับกระส่ายอยู่ด้วยอารมณ์รุนแรงร้อยแปด...แต่ถ้าเมื่อใดทำความหลงให้บรรเทาเบาบางลงได้ เมื่อนั้นจิตก็จะผ่องใสและเยือกเย็นเป็นสุขขึ้น ด้วยไม่มากด้วยอารมณ์รุนแรงร้อยแปดดังกล่าว [5]

จากตัวอย่างนี้นำเสนอสารัตถะคำสอนข้อโมหะหรือความหลงอันเป็นต้นเหตุแห่งกิเลสและความชั่วร้ายทุกชนิด สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกทรงกล่าวว่าโมหะเป็นจุดเริ่มต้นของความชั่วอื่นๆ อีกมากมาย ดังนั้นบุคคลที่ปรารถนาความสุขสงบในชีวิตจึงควรฝึกอบรมและควบคุมจิตใจตนเองเพื่อให้โมหะหรือความหลงผิดเบาบางลง หากทำได้ย่อมนำความสุขและความสงบเย็นมาสู่ตนได้ จะเห็นได้ว่าสารัตถะคำสอนหัวข้อ โลภะ โทสะ โมหะ หรืออกุศลมูล 3 ที่หมายถึง รากเหง้าและต้นเหตุของความชั่วนั้น ตรงกับหลักธรรมข้อ ละเว้นความชั่ว หรือ สพพปาปสฺส อกรรม ในพุทธโอวาท 3 หรือหัวใจพระพุทธศาสนา อันเป็นพระโอวาทของพระพุทธเจ้าและปรากฏเป็นสารัตถะคำสอนประจำบท โดยนำเสนอในลักษณะแจกแจงแบบเรียงลำดับข้อธรรมและขยายความรายละเอียด จนสื่อถึงผู้อ่านได้อย่างชัดเจน

ในบทที่ 5 *อะไรคือศัตรูของความสุข* กับ บทที่ 6 *ความจริงคือที่มาของความสุข* ผู้วิจัยพบว่าสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกทรงนำเสนอสารัตถะคำสอนประจำบท คือ ปัญญา และสัจจะ ตามลำดับ ซึ่งสอดคล้องสัมพันธ์กับหลักการทำให้จิตใจให้บริสุทธิ์ หรือ สจิตตปริโยทปนํ อันเป็นธรรมข้อสุดท้ายในพุทธโอวาท 3 กล่าวคือ การจะลดอกุศลมูล 3 คือ โลภะ โทสะ โมหะ ให้หมดสิ้นได้นั้นจะต้องทำจิตใจให้เป็นปกติ อยู่กับความเป็นจริง ใช้สติและปัญญาเพื่อพิจารณาทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตตามความจริงหรือเห็นสัจธรรมความจริงด้วยปัญญานั้นเอง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

บทที่ 5 *อะไรคือศัตรูของความสุข* มี ปัญญา เป็นสารัตถะคำสอนหลัก โดยในบทนี้กล่าวถึงการลดอกุศลมูลให้ลุเลาเบาบางลงจะต้องอบรมปัญญาให้มากขึ้น และใช้ปัญญาในการพิจารณาสิ่งต่างๆ ให้แจ่มชัด ดังตัวอย่างต่อไปนี้

...เมื่อจะทำโมหะหรือความหลงที่มีอยู่ในสามัญชนทุกคนให้ลดน้อยลงจนถึงหมดสิ้นไป คือ จนถึงเปลี่ยนสภาพจิตใจจากความเป็นปุถุชนให้เป็นอริยบุคคล ต้องอบรมปัญญาให้ยิ่งขึ้นเป็นลำดับ และต้องเป็นการอบรมปัญญาที่จะทำให้เกิดกิเลสคือตัวโมหะลดน้อยลง นั่นก็คือ ต้องอบรมปัญญาที่จะทำให้ความทุกข์ในการต้องเวียนว่ายตายเกิดให้ลดน้อยลงเป็นลำดับ จนถึงหมดสิ้นไป ได้มีความสุขอย่างยิ่ง จนถึงได้มีบรมสุข คือ ถึงพระนิพพาน อันเป็นผลสูงสุดของการทำดีได้ดีในพระพุทธศาสนาที่ไม่มีในศาสนาอื่น ปัญญาเท่านั้นที่จะทำให้โมหะหรือความหลงผิดลดน้อยลงได้จึงต้องตั้งใจจริงพากเพียรอบรมปัญญาในทางพระพุทธศาสนาให้สม่ำเสมอ [5]

จากตัวอย่างนี้ทรงนำเสนอสาระสำคัญหลัก คือ *ปัญญา* โดยพระองค์ทรงยกตัวอย่างว่าปัญญาจะช่วยลดกิเลสต่างๆ ให้หมดสิ้นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิเลสตัวโมหะหรือความหลงผิดของมนุษย์ที่ถือเป็นอภิสมลมูลตัวสำคัญที่กำจัดยากที่สุด หากแต่เมื่อมีปัญญาและฝึกอบรมปัญญาให้มากยิ่งขึ้น ก็จะสามารถทำให้กิเลสตัวนี้และกิเลสอื่นๆ ลดน้อยลงได้ โดยพระองค์ทรงเชื่อมโยงไปสู่ บทที่ 6 *ความจริงคือที่มาของความทุกข์* ที่มี *สัจจะ* เป็นสาระสำคัญหลัก ในบทนี้กล่าวถึงสัจจะหรือการเห็นทุกอย่างตามความเป็นจริงว่า บุคคลควรนำปัญญาดังที่กล่าวแล้วนี้ไปใช้พิจารณาเรื่องราวหรือสิ่งต่างๆ ในชีวิตตามความเป็นจริง ตามสัจจะความจริงที่เกิดขึ้น ก็จะสามารถวางกายใจให้ละกิเลส ปลอ่ยวาง ลดความทุกข์ร้อนในชีวิตได้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

...ทุกสิ่งไม่เที่ยง ทนอยู่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลง และไม่อยู่ได้อำนาจการบังคับบัญชาหรือความปรารถนาต้องการของผู้ใดทั้งสิ้น เมื่อทุกสิ่งเป็นดังกล่าวจึงไม่ควรไปยึดมั่นถือมั่นให้เที่ยง ให้ไม่แปรปรวนเปลี่ยนแปลง ให้เป็นไปตามความปรารถนาต้องการของตน เพราะแม้ไปยึดมั่นถือมั่นให้ติดจากสัจจะเช่นนั้นแล้ว เมื่อไม่เป็นไปตามความยึดมั่นถือมั่น เพราะเป็นไปไม่ได้ ก็ย่อมจักผิดหวัง เสียใจ เกิดความทุกข์ ความยินร้าย การที่จะให้แลเห็นอย่างชัดเจนด้วยปัญญาของตนเองว่า ทุกสิ่งเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ย่อมเป็นการยากสำหรับคนทั่วไป... จึงต้องศึกษาให้รู้ให้เข้าใจและเพียรพยายามพิจารณาเจริญปัญญา เพื่อลดเหตุ นำมาซึ่งความทุกข์ร้อนนานาประการ [5]

จากตัวอย่างเป็นการนำเสนอสาระสำคัญข้อสัจจะหรือการใช้สติใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นสัจจะความจริงของชีวิต โดยสัจจะในที่นี้ หมายถึง ความจริงซึ่งมีอยู่ตามธรรมดาหรือสัจธรรมความเป็นจริงในชีวิต กล่าวคือ ทรงนำคำสอนของพระพุทธองค์มาเป็นหลักในการนำเสนอว่าทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ คือ ทุกสิ่งไม่เที่ยง ทนอยู่ไม่ได้ ต้องเปลี่ยนแปลง และไม่อยู่ได้อำนาจการบังคับบัญชาของใครทั้งสิ้น หากเรามีปัญญาและนำมาพิจารณาให้เห็นสัจจะความจริงข้อนี้อย่างชัดเจน ก็จะสามารถดำรงชีวิตในโลกนี้ได้อย่างมีความสุข จะเห็นได้ว่าสาระสำคัญหัวข้อ *ปัญญา* และ *สัจจะ* ที่ปรากฏนั้นคล้ายกับเป็นการสรุปบทที่ให้เห็นหนทางที่แท้จริงของการค้นพบความสุข หากคนเรามีปัญญาพิจารณาหาเหตุผลทุกสิ่งในชีวิตตามหลักความเป็นจริง ก็จะทำให้เกิดการปลอ่ยวางหรือละได้ซึ่งกิเลสต่างๆ อันเป็นหนทางนำความสุขมาสู่ชีวิตอย่างแท้จริง

2. กลวิธีการนำเสนอสาระสำคัญ

กลวิธีการนำเสนอสาระสำคัญ หมายถึง วิธีการหรือเทคนิคในการนำเสนอหรือถ่ายทอดเนื้อหาหัวข้อธรรมะที่เป็นแก่นสาระของเรื่องให้ปรากฏชัดเจน และสื่อความหมายให้ผู้อ่านได้รับรู้และเข้าใจได้เป็นอย่างดี โดยกลวิธีการนำเสนอถือเป็นศิลปะทางภาษาอย่างหนึ่งที่ผู้ประพันธ์จะเลือกสรรวิธีการที่หลากหลายมาใช้ในการเขียนของตนเพื่อถ่ายทอดความรู้ ความคิด และประสบการณ์ต่างๆ มายังผู้อ่าน [6] จากการศึกษาวิเคราะห์พระนิพนธ์เรื่อง *ความสุขหาได้ไม่ยาก* พบว่าพระนิพนธ์นี้มุ่งนำเสนอเนื้อหา สาระสำคัญในการประพฤติปฏิบัติตนเพื่อดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขอย่างแท้จริง อีกทั้งยังสอดคล้องกับหลักพุทธโอวาท 3 ที่ถือเป็นประมวลคำสอนที่สำคัญของพระพุทธเจ้าด้วย โดยสาระสำคัญคำสอนที่ปรากฏนี้เกิดจากกลวิธีการนำเสนออันเป็นเอกลักษณ์เด่นของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก 7 ลักษณะ ดังนี้

2.1 การนำเสนอสาระสำคัญด้วยการยกตัวอย่าง คือ การนำเรื่องราว เหตุการณ์ บุคคล ฯลฯ มาแสดงตัวอย่างประกอบเพื่ออธิบายขยายความสาระสำคัญที่ต้องการนำเสนอให้เข้าใจชัดเจนขึ้น การแสดงตัวอย่างนี้จะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจสาระสำคัญที่บางครั้งอาจเข้าใจยาก ให้เข้าใจได้ง่ายและแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น [7] การนำเสนอสาระสำคัญด้วยการยกตัวอย่างถือเป็นกลวิธีเด่นและพบมากที่สุดในการพระนิพนธ์เรื่อง *ความสุขหาได้ไม่ยาก* ซึ่งการยกตัวอย่างที่

ปรากฏมีทั้งเรื่องราวเหตุการณ์สมมติ เรื่องราวเหตุการณ์ในสมัยปัจจุบันและเรื่องราวเหตุการณ์ในครั้งพุทธกาล เป็นต้น ซึ่งเมื่อนำมาเสริมในเนื้อหาแล้วช่วยขยายความและสื่อความหมายไปสู่ผู้อ่านให้เข้าใจได้เป็นอย่างดี ดังตัวอย่างต่อไปนี้

...เช้าวันนี้ใครสักคนอาจจะตื่นขึ้นด้วยจิตใจเร่าร้อนเป็นอันมาก เมื่อพิจารณาหาเหตุผลก็ได้พบว่าเมื่อวันวานหลานเล็ก ๆ กำลังน่ารักน่าเอ็นดูและเป็นที่รักที่ชื่นใจอย่างยิ่งร้องไห้กลับมาจากโรงเรียนสะอึกสะอื้นอย่างเสียอกเสียใจยิ่งนัก พลอบถามก็ได้ความว่าถูกเพื่อนเด็ก ๆ ด้วยกันนั้นเองตะโกนล่อว่าเป็นหลานคนซีโก้ง เด็กได้พยายามแก้ว่าไม่เป็นความจริง แต่ก็ไม่สำเร็จ เพราะเด็กหลายคนรุมกันยืนยัน เมื่อเด็กร้องไห้แล้วเล่าให้ฟังนั้นใครจะรู้สึกอย่างไรไม่ทราบ แต่เจ้าตัวเองนั้นรู้สึกว่กระทบกระเทือนเหลือเกิน ทั้งอายทั้งโกรธเหตุ ก็เพราะรู้ตัวอยู่ว่าเงินทองที่หาได้อยู่เสมอ ๆ นั้น ได้มา ด้วยวิธีที่ไม่ชอบไม่ควรจริง ๆ จริงอยู่ เสียงที่กล่าวหาเป็นเสียงของทารกไร้เดียงสา แต่ถ้าไม่ได้ฟังจากผู้ใหญ่แล้วทารกไร้เดียงสาเหล่านั้นจะไปได้ความคิดจากไหน นึกถึงหลานเล็ก ๆ ที่อับอายขายหน้า ถึงกับร้องไห้ลั่น ๆ เพราะต้องเป็นลูกหลานคนซีโก้ง นึกแล้วก็สงสารไม่สบายใจ ไม่ได้เป็นความผิดของเด็กเลย แต่เป็นความผิดของผู้ใหญ่แท้ ๆ...[5]

ตัวอย่างนี้สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกทรงนำเรื่องราวสมมติมาประกอบการอธิบายสารัตถะคำสอนข้อ “โลภะ” ที่ว่า ความโลภหรือโลภะย่อมนำความเสื่อมเกียรติและความทุกข์มาสู่ตน กล่าวคือ พระองค์ทรงมุ่งสอนว่า เงินไม่ทำให้คนเรามีเกียรติเสมอไป เพราะบางคนไม่มีเงิน แต่มีเกียรติได้ และบางคนมีเงินแต่อาจไม่มีเกียรติเลย เพราะหาเงินมาด้วยความโลภ จนอาจทำให้ชื่อเสียงเกียรติยศของตนเองและวงศ์ตระกูลเสียหาย โดยพระองค์ทรงยกตัวอย่างสมมติของคนโกงจนมีเงินทองมากมาย หากแต่พบว่าหลานเล็ก ๆ ของตนกลับถูกเพื่อนล่อว่าเป็นหลานคนซีโก้ง แสดงให้เห็นว่า เงินที่ได้จากการโกงหรือความโลภ ทำลายเกียรติให้หมดสิ้นได้ หรืออีกตัวอย่างหนึ่งที่เป็นเรื่องราวสมมติเพื่ออธิบายสารัตถะคำสอนหัวข้อการอบรมและควบคุมจิตใจตน ดังนี้

...วันหนึ่ง ๆ ทุกคนมีเรื่องคิดเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ไม่ควรคิดมากมายหลายเรื่อง ถ้าจะหัดควบคุมความคิดกันอย่างจริงจัง ก็ต้องพยายามมีสติเปลี่ยนความคิดเสียจากเรื่องที่เล็กน้อยนั้นเป็นต้นว่า พอเข้าขึ้นก็อาจจะคิดว่า ไม่อยากไปทำงาน เพราะไม่อยากเห็นหน้า นาย ข. ไม่ชอบ ไม่ถูกชะตา เมื่อความคิดเช่นนี้เกิดขึ้นเรียกได้ว่าเป็นความคิดเล็กน้อยที่ไม่ดีเล็กน้อยและมีโทษเพียงเล็กน้อย คือ อาจทำให้จิตใจขุ่นมัวเพียงเล็กน้อย แต่ถ้าจะหัดควบคุมความคิดให้ได้ผลจริงจังต่อไป ก็ต้องควบคุมความคิดเล็กน้อยดังกล่าวด้วย คือต้องเปลี่ยนไปคิดอย่างอื่นเสีย เช่น คิดถึงคนใดคนหนึ่งที่ชอบใจเสียแทนคิดถึงนาย ข. หรือไม่ก็บอกตัวเองว่าคิดถึงนาย ข. แล้วไม่ได้คิดอะไรขึ้นมา ร้อนใจเปล่า ๆ หรือไม่ก็สั่งตัวเองว่าอย่าคิดถึงนาย ข. คิดถึงเขาทำไมเมื่อเป็นเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ย่อมจะทำให้สำเร็จง่ายกว่าเป็นเรื่องใหญ่โตกระทบกระเทือนจิตใจรุนแรง แล้วฝึกทำบ่อย ๆ ความสามารถจะเกิดขึ้นเป็นกำลังสำคัญในจิตใจจนอาจควบคุมความคิดทั้งหมดของตนได้...[5]

ตัวอย่างข้างต้นเป็นการสมมติเรื่องราวสถานการณ์มาประกอบการอธิบายสารัตถะคำสอนในเรื่องการควบคุมจิตใจตนเองด้วยการมีสติ โดยสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกทรงสมมติเรื่องราวและสมมติบุคคล นาย ข เพื่อใช้อธิบายวิธีจัดการอารมณ์ความรู้สึกไม่ชอบหรือไม่พอใจบุคคล ว่าควรใช้สติพิจารณาควบคุมใจตนเอง และฝึกจิตใจตนเองสม่ำเสมอ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตได้เป็นปกติสุข นอกจากนี้ยังมีการยกตัวอย่างเรื่องราวหรือสถานการณ์ในสังคมที่อาจพบเจอในชีวิตประจำวัน ดังเช่น

...การดิ้นรนแห่งที่ปรากฏเป็นข่าวอยู่เสมอ มีสาเหตุมาจากความคิดที่นำไปเกิดโทษมากกว่าอย่างอื่น ตัวอย่างเช่น เห็นคนหนึ่งมองหน้า ใจก็คิดไปว่า มองเพราะดูถูก เพราะจะทำหาย เพราะเห็นตนอ่อนแอ ขลาด ถ้าโทษะไม่ทันเกิดรุนแรงในขณะนั้น แยกทางกันมาแล้วกลับมาคิดถึงต่อไปอีก ยิ่งคิดก็ยิ่งอารมณ์ร้อนขึ้นทุกที จนถึงจุดที่เรียกว่าเกิดโทษะ เลยไปถึงต้องแสดงออกเพื่อให้เกิดการกระทำทางกาย ตรงนี้แหละที่ทำให้เกิดเรื่อง

ร้ายขึ้น โทษเกิดขึ้น...เช่น ทะเลาะกับเขาเป็นอย่างเบาหรือชกต่อยทุบตี จนถึงฆ่าฟันกัน...การบันดาลโทษเช่นนั้น ก็ไม่ใช่ว่าจะไม่ได้รับโทษ จะต้องได้รับโทษเหมือนกัน ทั้งโทษอันเป็นอาญาของบ้านเมือง และโทษที่เกิดขึ้นในจิตใจตนเอง...ยิ่งกว่านั้นหาได้เดือดร้อนแต่ลำพังตนเองไม่ ผู้เกี่ยวข้องเป็นมารดาบิดาญาติพี่น้องทั้งหลายย่อมต้องพลอยเดือดร้อนไปด้วย... [5]

ตัวอย่างนี้เป็นการนำเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เราสามารถพบเจอได้จริงในชีวิตประจำวันมาเป็นอย่างดีเพื่ออธิบายขยายความสารถะคำสอนข้อโทษและการไม่ปล่อยใจให้เกิดโทษ กล่าวคือ เหตุการณ์ทะเลาะวิวาทและตีรันฟันแทงที่เกิดขึ้นในยุคปัจจุบันล้วนเกิดจากโทษ เพราะโทษหรือความโกรธนั้นส่งผลให้เกิดความรุนแรงและการทำร้ายกัน โทษทำให้เกิดโทษทั้งทางใจและทางกาย รวมถึงส่งผลร้ายทั้งต่อตนเองและวงศ์ตระกูลด้วย ดังนั้นคนเราจึงควรควบคุมตัวเองด้วยสติ ควบคุมตนเพื่อไม่ให้โทษเกิดขึ้น

นอกจากนี้สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกยังได้นำตัวอย่างเรื่องราวในสมัยพุทธกาลมาใช้เพื่ออธิบายขยายความสารถะคำสอนบางประการให้ชัดเจน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

...มีตัวอย่างอีกเรื่องหนึ่งที่ได้จากพระพุทธองค์เกี่ยวกับการไม่ปล่อยใจให้เกิดโทษ เพราะการกระทำคำพูดของบุคคลอื่น คือ พราหมณ์ผู้หนึ่งเข้าไปเฝ้าพระบรมศาสดาแล้วด่าว่า พระองค์ทรงถามว่า ถ้ามีแขกไปหาถึงบ้าน พราหมณ์จะอย่างไร พราหมณ์กราบทูลตอบว่า ก็ต้อนรับด้วยข้าวปลาอาหาร รับสั่งถามว่า ถ้าแขกไม่รับ ของนั้นจะเป็นของใคร พราหมณ์กราบทูลว่า ของนั้นก็ต้องเป็นของเจ้าของ พระพุทธองค์จึงรับสั่งว่า ถ้าเช่นนั้น ไม่ทรงรับคำด่าว่าของพราหมณ์ ไม่ทรงบริโภคร่วมด้วยกับพราหมณ์ คำด่าว่าทั้งหมดของพราหมณ์ที่พระพุทธองค์ไม่ทรงรับไว้ก็ต้องตกเป็นของพราหมณ์นี้ หมายความว่า ควรหัดคิดว่า ถ้ามีผู้ตำหนิตนหรือินทาวร้าย ก้าวร้าว ล่วงเกิน ก็เหมือนเมื่อไปสูบ้านใด แล้วเจ้าของนำอาหารคาวหวานมาต้อนรับ เราไม่บริโภคของเขา อาหารเหล่านั้นก็ต้องเป็นของเขาเอง นั่นก็คือ ถ้าเขาด่าว่าแล้วเราไม่รับ ไม่โกรธ คำด่าว่าทั้งหมดก็จะตกเป็นของเจ้าของ เช่นนี้แล้ว จะไปรีบไปโกรธเมื่อถูกผู้หนึ่งผู้ใดด่าว่าทำไม หากมีสติคิดเช่นนี้ให้ทันเวลาที่ถูกด่าว่า โทษจะไม่เกิด... [5]

ตัวอย่างนี้นำเสนอสารถะคำสอนข้อโทษ โดยนำเรื่องราวของพระพุทธองค์มาเป็นตัวอย่างเพื่อช่วยอธิบายและขยายความข้อธรรมให้ชัดเจนแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น กล่าวคือ เป็นเรื่องราวสมัยพุทธกาลที่พระพุทธองค์ไม่รับอาหารและไม่รับคำด่าของพราหมณ์ ก็เปรียบเหมือนอาหารและคำด่าทั้งหมดย้อนกลับไปสู่ตัวพราหมณ์เอง การยกตัวอย่างนี้ให้หลักคิดเรื่องการลดโทษที่ว่า หากมีคนมาด่าว่าหรือก้าวร้าวล่วงเกินเรา แต่ถ้าเราไม่รับ ไม่โกรธ ก็ถือว่าคำด่าว่านั้นย้อนกลับไปที่เขาตนเอง ซึ่งหากฝึกจิตใจให้คิดได้เช่นนี้ โทษหรือความโกรธก็จะลดลงได้

2.2 การนำเสนอสารถะคำสอนด้วยการใช้ลีลาภาษาพูด คือ การนำเสนอสารถะคำสอนด้วยลีลาภาษาพูดแบบการพูดคุยหรือเล่าเรื่องราวอย่างเป็นกันเอง คล้ายกับพูดคุยหรือเล่าเรื่องราวให้คนคุ้นเคยฟัง ลักษณะการนำเสนอแบบนี้ทำให้ผู้อ่านเข้าถึงสารถะคำสอนได้อย่างรวดเร็วและเข้าใจง่ายขึ้น เพราะภาษาที่นำเสนอไม่เป็นทางการมากนัก อันถือเป็นเอกลักษณ์เด่นอีกประการของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกอย่างชัดเจน และการนำเสนอรูปแบบนี้ปรากฏให้เห็นโดยตลอดเรื่อง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

...อันที่จริงแม้จับพิจารณาก็ย่อมจะเห็นว่า ความคิดที่จะทำให้เกิดโทษนั้นมีโทษมากมายต่าง ๆ กัน ทั้งโทษหนักและโทษเบาความคิดที่จะทำให้เกิดโทษ จะเรียกอย่างง่าย ๆ ก็คือ การคิดไปคิดมาจนโกรธนั่นแหละ คิดไปคิดมาจนโกรธแล้วมีโทษอย่างไรบ้างพิจารณาตรงนี้ ทุกคนเคยคิดไปคิดมาจนโกรธมาแล้วด้วยกันทั้งนั้น และทุกคนก็เคยได้รับโทษเพราะการคิดไปคิดมาจนบันดาลโทสะหรือเกิดความโกรธมาด้วยกันแล้ว มากบ้างน้อยบ้างแล้วแต่กรณี [5]

ตัวอย่างข้างต้นเป็นการนำเสนอสารัตถะคำสอนข้อโทสะด้วยกลวิธีการเขียนลีลาภาษาพูด ซึ่งภาษาปรากฏนี้มีลักษณะเหมือนการเล่าเรื่องราวด้วยถ้อยคำที่ไม่เป็นทางการ การนำเสนอรูปแบบนี้ทำให้สื่อความง่าย ตรงไปตรงมา และผู้อ่านเข้าถึงสารธรรมได้อย่างชัดเจน หรืออีกตัวอย่างที่ทรงอธิบายสารัตถะคำสอนข้อการแก้โทสะที่เกิดจากการไม่พอใจเพื่อนร่วมงาน โดยลีลาในการนำเสนอคล้ายกับการพูดคุยและบอกเล่ากับคนคุ้นเคย ดังนี้

...ให้คิดว่าคนเราเกิดมาไม่เสมอกัน สติปัญญาก็ไม่เท่ากัน ความคิดเห็นก็แตกต่างกัน เขาทำได้เช่นนั้นก็คงสุดความสามารถของเขาแล้ว เขาเห็นว่าดีแล้ว เขาไม่ได้แกล้ง เขาทำด้วยความตั้งใจดี ผลที่ไม่ถูกใจเรานั้นมันได้เกิดจากเจตนาของเขาเลยสักครั้งเดียว เราจะไปเกิดโทโสให้ร้อนแกตัวเองทั้ง ๆ ที่ไม่มีเหตุผลสมควรทำไม ใจหนึ่งอาจจะแย้งว่า ก็มันยั่วโทโสที่ทำงานเช่นนั้น ใช้ไม่ได้เลย อาจจะแก้ว่า เกิดโทโสแล้วผลของงานที่เขาทำดีขึ้นหรือถูกใจขึ้นหรือ สบายใจขึ้นหรือ ถ้าเกิดโทโสแล้วผลงานของเขาเคยอย่างไรร้อยอย่างนั้นไม่ดีขึ้น ไม่ถูกใจขึ้น ทั้งยังร้อนใจเพราะอำนาจโทสะอีกด้วย เช่นนี้แล้วโทสะช่วยอะไรได้ ใจหนึ่งอาจจะเถียงอย่างตื้อตึงว่า ช่วยไม่ได้ก็ช่างจะต้องโกรธ อยากทำอย่างนั้นให้ยั่วโทสะทำไม อาจจะตอบว่าเขาไม่ได้ตั้งใจจะยั่วโทสะ เขาอาจจะตั้งใจเอาใจเสียด้วยซ้ำ...[5]

จากตัวอย่างจะเห็นได้ว่าสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกต้องการนำเสนอสารัตถะคำสอนข้อโทสะในประเด็นการแก้หรือลดโทสะจากการทำงานไม่ดีของเพื่อนร่วมงาน โดยพระองค์จะทรงนำเสนอด้วยภาษาพูดในลักษณะเหมือนกับพูดคุยกับคนรู้จัก หรือเหมือนกับแนะนำหรือชี้แนะวิธีการแก้ไขปัญหากับคนคุ้นเคย ซึ่งเห็นได้จากการเขียนโดยใช้ถ้อยคำภาษาพูดที่สื่ออารมณ์ความรู้สึกตรงไปตรงมา การนำเสนอในรูปแบบนี้ช่วยให้ผู้อ่านทำความเข้าใจสาระสำคัญได้อย่างรวดเร็วและชัดเจน และนำไปประยุกต์ใช้กับตนเองได้อย่างถูกต้อง

2.3 การนำเสนอสารัตถะคำสอนด้วยการใช้ความเปรียบ คือ การนำเสนอข้อธรรมให้ปรากฏชัดและสื่อความหมายสู่ผู้อ่านอย่างชัดเจนโดยนำสิ่ง 2 สิ่งที่มีคุณสมบัติหรือลักษณะร่วมกันมาเปรียบเทียบกัน เพื่อให้เห็นภาพพจน์และเข้าใจความหมายของสาระสำคัญที่นำเสนอ และที่สำคัญภาษาความเปรียบที่ปรากฏนี้ช่วยก่อให้เกิดความงดงามเชิงวรรณศิลป์อันเกิดจากถ้อยคำที่มีความหมายกระชับ สร้างจินตภาพที่แจ่มชัดและลึกซึ้ง จุดประกายความคิดและจินตนาการให้แก่ผู้อ่านเป็นอย่างมาก การศึกษาพบว่าในพระนิพนธ์เรื่อง ความสุขหาได้ไม่ยาก ของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกมีการใช้ความเปรียบมาอธิบายสารัตถะคำสอนอยู่เสมอ โดยปรากฏในรูปของอุปมา อุปลักษณ์ บุคลาธิษฐานและบางครั้งพบในลักษณะของการใช้ความเปรียบด้วยประโยคขนานความ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พระพุทธเจ้าทรงสอนวิธีควบคุมความคิดให้อยู่ในอำนาจใจ...พูดถึงการแก้โทสะ...ท่านให้ใช้ ความใคร่ครวญพิจารณาหาเหตุผลว่าทำไมจึงคิดเช่นนั้น ขณะที่คิดหาเหตุผลอยู่นี้ ความโกรธจะลดระดับความรุนแรงลง ท่านเปรียบว่าเหมือนคนกำลังวิ่งเร็วก็จะเปลี่ยนเป็นวิ่งช้า กำลังวิ่งช้าก็จะเปลี่ยนเป็นเดิน กำลังเดินก็จะเปลี่ยนเป็นยืน กำลังยืนก็จะเปลี่ยนเป็นนั่ง และกำลังนั่งก็จะเปลี่ยนเป็นนอน...[5]

ตัวอย่างนี้เป็นการนำเสนอสารัตถะคำสอนหัวข้อโทสะหรือความโกรธและการควบคุมความคิดเพื่อลดความโกรธด้วยการใช้ความเปรียบแบบอุปมา กล่าวคือ หากฝึกควบคุมความคิดเพื่อลดโทสะได้ โทสะหรือความโกรธนั้นก็จะค่อยๆ ลดความรุนแรงลงเรื่อยๆ เปรียบได้กับคนวิ่งเปลี่ยนเป็นวิ่งช้า วิ่งช้าเปลี่ยนเป็นเดินเดินเปลี่ยนเป็นยืน ยืนเปลี่ยนเป็นนั่ง และนั่งเปลี่ยนเป็นนอน ตามลำดับ ซึ่งการเปรียบนี้แสดงให้เห็นอาการของการลดระดับลงเมื่อนำมาใช้อธิบายสารัตถะคำสอนข้อโทสะแล้ว ทำให้เกิดจินตภาพและเกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้ง หรืออีกตัวอย่างที่กล่าวเปรียบโทสะของคนเรากล้ายกับซากศพอสุภะที่ไม่ควรนำมาสู่ตน ดังต่อไปนี้

*การจะควบคุมความคิดไม่ให้เป็นเหตุให้เกิดโทสะ มีวิธีอยู่ว่าให้พิจารณาโทษของความคิด ให้เห็นว่าความคิดที่
ทำให้เกิดโทสะนั้นมีโทษอย่างไร เมื่อพิจารณาจนเห็นโทษของความคิดเช่นนั้นชัดเจน ใจก็จะสลัดความคิดนั้นทิ้ง
ท่านเปรียบเหมือนหนุ่มสาวที่กำลังรักสวयรักงาม ยินดีพอใจประดับตกแต่งร่างกายด้วยอาภรณ์อันงาม เมื่อ**ชาก**
อสุคนเ้าเหม็นไปคล่องคออยู่ ก็ย่อมสลัดทิ้งเสียทันทีด้วยความรังเกียจ [5]*

จากตัวอย่างจะเห็นว่าสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกทรงนำกลวิธีการใช้ความ
เปรียบมานำเสนอสารัตถะข้อโทสะได้อย่างลึกซึ้ง และเป็นการความเปรียบมาซ้อนกันสองชั้น กล่าวคือ พระองค์ทรงเปรียบ
โทสะว่าเหมือนกับชากศพเน่าเหม็น และเปรียบชีวิตของคนเรารู้คล้ายกับหนุ่มสาวที่ต้องการความสุข ความสวยงามของ
ชีวิต หากเมื่อทุกคนต้องการความสุข ความงดงามของชีวิตแล้ว ก็ไม่ควรนำโทสะหรือความโกรธมาสู่ตนเอง เพราะความ
โกรธเหมือนชากศพอสุก หากนำมาสู่ตนเองหรือคล่องคอไว้ ย่อมเน่าเหม็นไม่น่าพึงใจ จึงควรสลัดทิ้งไปเสีย นอกจากนี้ยัง
พบการใช้ความเปรียบในรูปแบบของบุคลาธิษฐาน ดังนี้

*...อนึ่ง ควรตั้งกติกาคือข้อบังคับสำหรับตนว่าเมื่อเกิด**อารมณ์ร้ายมีโกรธ**เป็นต้นขึ้น จักไม่พูด จักไม่แสดงกิริยาของ
คนโกรธ หรือตั้งกติกาประการอื่นซึ่งอาจจกรักษา**อารมณ์ร้าย**เหล่านั้นไว้ข้างใน มิให้ออกมาเด่นอยู่ข้างนอก และ
พยายามดับเสียด้วย**อารมณ์เย็น**ชนิดใดชนิดหนึ่ง ด้วยการพิจารณาให้แยบคาย มิให้**ลูกกระพือ**ออกมาอยู่ได้ [5]*

ตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นกลวิธีการนำเสนอสารัตถะคำสอนด้วยการใช้ความเปรียบแบบบุคลาธิษฐาน กล่าวคือ เป็น
การเปรียบเทียบอารมณ์โกรธว่าเหมือนมีตัวตน หรือมีอาการคล้ายกับมนุษย์ที่สามารถแสดงกิริยาอาการได้ สมเด็จพระญาณ
สังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกทรงมุ่งสอนให้คนเราระงับและควบคุมความโกรธของตนเอง ไม่แสดง
อาการโกรธหรืออารมณ์โกรธให้ปรากฏออกมา หากทำได้ย่อมพบกับความสงบสุขในการดำเนินชีวิต นอกจากความเปรียบ
ทั้งหมดข้างต้นแล้ว พบว่าในพระนิพนธ์เรื่องความสุขหาได้ไม่ยากนี้ยังมีการใช้ความเปรียบ เพื่อนำเสนอสารัตถะคำสอน
โดยใช้ประโยคขนานความหรือ Parallelism ซึ่งเป็นประโยคที่มีเนื้อความต่อเนื่องกันและเสริมความแก่กันทำให้ข้อความ
เด่นขึ้นมา มักเป็นประโยคลักษณะคู่ขนานที่ใช้คำว่า “ฉันใด ฉันนั้น” [8] ดังนี้

*...เด็กที่ยังไม่รู้ว่ไฟร้อน ถ้าเชื่อคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ไว้ก่อนจะไม่เป็นการเชื่ออย่างมง่าย แต่จะเป็นการเชื่อที่
ช่วยคุ้มครองรักษาเด็กเองมิให้ถูกไฟลวกไฟไหม้**พองฉันใด** ผู้ที่ยังไม่เห็นอันตรายด้วยตนเองในเรื่องกรรมและ
ผลของกรรม ถ้าเชื่อที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนไว้ก่อน ก็จะไม่เป็นการเชื่ออย่างมง่าย แต่จะเป็นการเชื่อที่ช่วย
คุ้มครองรักษาผู้เชื่อเองมิให้ได้รับผลร้ายจากการกระทำไม่ดี แต่ให้ได้รับผลดีจากการ**ทำดีฉันนั้น** เด็กที่ไม่รู้จักไฟ
ว่ร้อน แต่เชื่อคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ วันหนึ่งเมื่อเติบโตรู้ภาษาขึ้นหรือเรียกว่ามีปัญญาขึ้น ก็จรรู้จักด้วยตนเองว่า
ไฟร้อน จะเป็นการรู้จักที่ไม่ต้องถูกไฟลวกไฟไหม้ให้ตนทุกข์ทรมานเสียก่อน [5]*

จากตัวอย่างพบว่าเป็นการนำประโยค 2 เนื้อความมาเปรียบเทียบกัน ลักษณะเป็นคู่ขนานและเสริมความแก่
กัน คือ 1) เด็กยังไม่รู้ว่ไฟร้อน ถ้าเชื่อผู้ใหญ่ก็จะปลอดภัย กับ 2) ผู้ที่ยังไม่เข้าใจเรื่องกรรมและผลของกรรมชัดเจน ถ้า
เชื่อพระพุทธองค์ก็จะไม่ได้รับผลร้าย โดยมีคำ “...ฉันใด...ฉันนั้น” เป็นคำเชื่อม การเปรียบเทียบนี้เพื่อช่วยอธิบายขยาย
ความสารัตถะคำสอนหัวข้อกรรมและผลของกรรม ซึ่งเป็นกลวิธีที่คล้ายกับการอุปมาอุปไมยให้เข้าใจว่าคนที่ยังไม่เข้าใจ
เรื่องกรรมและผลของกรรมชัดเจน ก็คล้ายกับเด็กที่ยังไม่รู้ว่ไฟร้อน ถ้าเชื่อคำสั่งสอนพระพุทธองค์ก็คล้ายกับที่เด็กเชื่อคำ
สอนผู้ใหญ่ว่าไฟอันตรายไม่ควรเข้าไปใกล้ตนเอง หรืออีกตัวอย่างดังนี้

*ความสกปรกล้างได้ด้วยน้ำสะอาด**ฉันใด** โมหะความหลงผิดก็ทำลายได้ด้วยปัญญา**ฉันนั้น** [5]*

จากตัวอย่างเป็นการเปรียบเทียบโดยใช้ประโยคขนานความ กล่าวคือ เนื้อความแรกกล่าวว่า ความสกปรกล้างได้
ด้วยน้ำสะอาด และมีเนื้อความที่สองขนานความต่อมาเพื่อเปรียบเทียบกันว่า โมหะก็ทำลายได้ด้วยปัญญา ดังนั้นจึงเห็นว่า
โมหะเปรียบได้กับความสกปรก และปัญญาเปรียบได้กับน้ำสะอาดนั่นเอง

2.4 การนำเสนอสารัตถะคำสอนด้วยการนิยาม คือ การอธิบายความหมายหรือให้คำจำกัดความ หรือการอธิบายความหมายของเรื่องที่พูดให้กระจ่าง [9] ดังตัวอย่างต่อไปนี้

...คำว่านิมิตนี้ใช้ในความหมายหลายอย่าง เป็นวัตถุก็มี เป็นเรื่องจิตใจก็มี เป็นวัตถุที่เช่นลูกนิมิตที่ฝังเป็นเครื่องหมาย เมื่อผูกพัทธสีมาในโบสถ์ เป็นเรื่องจิตใจที่ฝังอยู่ในจิตใจสำหรับจิตกำหนดหมาย คืออารมณ์ที่ได้เห็นได้ยิน เป็นรูป เป็นเสียงแล้วมาฝังอยู่ในนิตในใจ เหมือนนิมิตโบสถ์...[5]

ตัวอย่างนี้เป็นการนิยามความหมายของคำว่า นิมิต โดยแสดงความหมายทั้งที่เป็นวัตถุและจิตใจ โดยมุ่งเชื่อมโยงมาสู่สารัตถะคำสอนในเรื่องการควบคุมโทสะและการมีสติพิจารณาอารมณ์ของตนว่ามีอะไรนิตอยู่ในจิตใจ และพิจารณาเป็นข้อๆ เพื่อลดอารมณ์โกรธให้ตนให้น้อยลงไป

...ผู้มีปกติประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุขนั้น คำว่า ธรรม หมายถึงความดี คำว่า มีธรรมอยู่ในใจ ดังที่เข้าใจกันอยู่ทั่วไป ผู้ประพฤติกายวาจาให้เป็นสุจริต ไม่ประพฤติให้เป็นทุจริต ทั้งประพฤติธรรม คือ มีธรรมอยู่ในใจ ย่อมอยู่เป็นสุขในโลกนี้และในโลกอื่นคือในโลกอนาคต อันจักค่อยเลื่อนมาเป็นโลกปัจจุบันแก่ทุก ๆ คน ในเวลาไม่ช้า [5]

จากตัวอย่างเป็นการนำเสนอสารัตถะคำสอนด้วยการนิยามความหมาย กล่าวคือ เป็นการอธิบายขยายความการประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่ในธรรมเพื่อพบกับความสุขในชีวิต โดยมีการให้ความหมายของคำว่า ธรรม จากนั้นกล่าวอธิบายในแง่มุมต่างๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ละเอียดชัดเจน

2.5 การนำเสนอสารัตถะคำสอนด้วยการอธิบายและแจกแจงรายละเอียด คือ การนำเสนอสารัตถะคำสอนด้วยการเขียนอธิบายขยายความและแจกแจงเรื่องราวเป็นลำดับๆ ต่อกัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างละเอียด ลักษณะการนำเสนอรูปแบบช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจสาระสำคัญอย่างตรงไปตรงมา คล้ายคลึงเรื่องราวไปทีละเรื่อง จนเกิดความเข้าใจชัดเจน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

...คนที่เห็นสวยงามจนเกิดความรักใคร่ความปรารถนาต้องการ ก็ให้หลงไปให้เห็นตามความเป็นจริงเพียงหนึ่งบาง ๆ ที่ห่อหุ้มอยู่ทั่วไป ฉีกขาดออกแม้เพียงในบริเวณหนึ่งบริเวณใดของร่างกายเพียงเล็กน้อย ก็อาจเห็นความไม่น่ารักไม่น่าใคร่ไม่น่าปรารถนาได้แล้ว เนื้อก็แดงมีเลือดมีน้ำเหลืองเปรอะเปื้อน หาได้เห็นผิวพรรณผุดผ่องสวยงามไม่ ก็เป็นเช่นนั้นจริง ๆ ไม่ต้องลองลอกหนังที่ห่อหุ้มอยู่ออก ทุกคนก็สามารถนึกภาพความจริงอันไม่สวยงามน่ารังเกียจนั้นได้ชัดเจนด้วยกันทั้งนั้น เมื่อนึกภาพบริเวณเล็ก ๆ ที่หนังหลุดหายไป เหลือแต่เนื้อสกปรกเปรอะเปื้อนด้วยเลือดและน้ำเหลืองได้แล้ว ก็ให้นึกภาพบริเวณที่ใหญ่ออกไปอีก ที่หนังหลุดหายไป ก็จะให้เห็นภาพอันเป็นปฏิภาคไม่สวยงามน่าปรารถนาอย่างใดเลยชัดเจนขึ้น [5]

จากตัวอย่างเป็นการนำเสนอสารัตถะคำสอนข้อโมหะหรือความหลงด้วยการเขียนอธิบายและแจกแจงรายละเอียดตามลำดับอย่างชัดเจน กล่าวคือ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกทรงมุ่งสอนว่าการจะลดโมหะหรือความหลงในความสวยงามของรูปโฉมนั้น เพียงให้พิจารณาตามความเป็นจริงว่า ร่างกายคนเราก็มีเพียงหนึ่งบางๆ ห่อหุ้มอยู่ หากฉีกขาดออกก็จะมีเพียงเนื้อ เลือด น้ำเหลืองและสิ่งปฏิกูลมากมายเป็นส่วนประกอบ ไม่ได้มีความสวยงามน่าหลงใหลอย่างแท้จริง โดยทรงนำเสนอด้วยการเขียนอธิบายแจกแจงให้เห็นภาพของเรื่องราวเป็นลำดับ และใช้ภาษากระชับตรงไปตรงมา สื่อความถึงผู้อ่านได้อย่างชัดเจน

2.6 การนำเสนอสารัตถะคำสอนด้วยการแสดงเหตุและผล คือ การนำเสนอสารัตถะคำสอนที่มีการลำดับเรื่องราวตามเหตุและผลที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันเป็นระบบ ทำให้ผู้อ่านเข้าใจที่มาที่ไปของเรื่องราวและเข้าใจหัวข้อธรรมสำคัญได้อย่างชัดเจน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

...ความมีหรือความได้มาโดยมิชอบให้ความร้อนใจจริง โดยเฉพาะผู้ที่ยังพอรู้จักบาปบุญคุณโทษแล้ว แม้จะพยายามปกปิดหลอกคนอื่นอย่างไร ก็ปกปิดหลอกตนเองไม่ได้ ก็จะต้องเดือดร้อนเพราะความรู้จักผิดชอบของตนเองแน่นอน ความรู้สึกผิดชอบเกิดขึ้นเมื่อใด จะทำให้ผู้ที่ได้อะไร ๆ ไปโดยมิชอบ โดยผิดศีลผิดธรรม ต้องเร่าร้อนและความรู้สึกผิดชอบจะต้องเกิดขึ้นแก่ทุกคน ไม่วันใดก็วันหนึ่ง อาจจะเมื่อใกล้ตายหรืออาจจะก่อนหน้านั้น จะทำความทราบใจให้เป็นอันมาก เพราะทุกคนแม้จะทำลืมนึกไม่สนใจเรื่องผลของกรรม แต่จะมีวันหนึ่งที่ทำความลืมนึกไม่สำเร็จ น่าจะเป็นวันที่นึกถึงความตายได้อย่างมีสติและปัญญา ว่าจะต้องมาถนอมในวันหนึ่งแน่นอน หนีไม่พ้นวันนั้นแหละอำนาจความโลภ หรือความปรารถนาต้องการที่ทำให้แสวงหาสมบัติโดยมิชอบในอดีตจะปรากฏเป็นโทษแก่จิตใจอย่างรุนแรงยิ่งกว่าเวลาอื่น...[5]

จากตัวอย่างเป็นการนำเสนอสารัตถะคำสอนหัวข้อโทษของโลภะหรือความโลภ ซึ่งนำเสนอด้วยการแสดงเหตุและผลที่สัมพันธ์กัน กล่าวคือ ความโลภอยากมีอยากได้ด้วยวิธีผิดๆ ย่อมส่งผลร้ายต่อผู้กระทำอย่างตามมา นั่นคือ เกิดความทุกข์ร้อนใจ แม้ผู้กระทำจะพยายามปกปิดหรือทำไม่สนใจผล หากแต่สุดท้ายแล้วผลของกรรมจากความโลภจะตามมาสนองต่อผู้กระทำอย่างหนีไม่พ้น จะเห็นได้ว่าในตัวอย่างนี้นักเสนอเหตุและผลที่เกิดจากเหตุเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ผู้อ่านจะสามารถทำความเข้าใจข้อธรรมะที่ปรากฏได้อย่างชัดเจนเป็นระบบ

2.7 การนำเสนอสารัตถะคำสอนด้วยการตั้งคำถาม คือ การนำเสนอที่มุ่งอธิบายขยายความหัวข้อธรรมโดยมีการแทรกประโยคคำถามหรือการตั้งคำถามเข้าไปด้วย ซึ่งการตั้งคำถามอาจเพื่อให้เกิดการคิดพิจารณาตามผู้ประพันธ์หรือบางครั้งอาจเป็นการใช้ประโยคคำถามที่ไม่ต้องการคำตอบ (Rhetoric Question) ซึ่งประโยคลักษณะนี้ต้องอาศัยการตีความหมายเสียก่อน ไม่กล่าวอย่างตรงไปตรงมา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

สิ่งภายนอกโดยมาก ถ้าเป็นส่วนที่ดี มีเงิน ทอง ยศชื่อเสียง เป็นต้น ก็เป็นที่ปรารถนาตรงกันของคนเป็นอันมาก จึงต้องมีการแสวงหาแข่งขันกันโดยทางใดทางหนึ่ง เมื่อได้มาก็ให้เกิดความสุขเพราะสมปรารถนา...แต่สิ่งภายนอกเป็นสิ่งที่ไม่มีที่แน่นอน แปรเปลี่ยนไปอยู่เสมอ ความสุขที่เกี่ยวเกาะติดอยู่ก็ต้องแปรเปลี่ยนไปตาม ความทุกข์จึงปรากฏขึ้นติด ๆ กันไปทีเดียว ความสุขเช่นนี้เป็นความสุขที่ลอยไปลอยมา หรือเรียกว่าเป็นความสุขลูกโป่ง และในความแสวงหา ถ้าไม่ได้หรือได้สิ่งที่ไม่ชอบก็ให้เกิดความทุกข์เพราะไม่สมปรารถนา...ข้อความที่กล่าวมานี้ แสดงว่าสิ่งภายนอกอุดหนุนความสุขสำราญให้บ้าง แต่จัดเป็นเหตุของความสุขหรือ ? ถ้าเป็นเหตุของความสุข ผู้ที่มีสิ่งภายนอกบริบูรณ์จักต้องเป็นสุขทุกคน แต่ความจริงไม่เป็นเช่นนั้น ผู้ที่บริบูรณ์ด้วยสิ่งภายนอกแต่เป็นทุกข์มีถมไป...[5]

จากตัวอย่างเป็นการนำเสนอสารัตถะคำสอนหัวข้อการมีสุจริตธรรมนำความสุขที่แท้จริงมาสู่ชีวิต โดยใช้กลวิธีการตั้งคำถามให้คิดและพิจารณาหาคำตอบด้วยตนเอง กล่าวคือ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกทรงมุ่งสอนให้คนเราดำเนินชีวิตโดยไม่ยึดติดกับสิ่งภายนอก คือ เงินทอง ยศชื่อเสียงมากนัก แต่ให้ยึดหลักสุจริตธรรม ประกอบสัมมาอาชีวะเสียตัว หากทำได้ดังนี้ย่อมประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตอย่างแท้จริง

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

พระนิพนธ์เรื่อง “ความสุขหาได้ไม่ยาก” ของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก มีสารัตถะคำสอนหลักที่ทรงเน้นย้ำ ก็คือ การประพฤติปฏิบัติตนเพื่อให้เกิดความสุขที่แท้จริง โดยพระองค์จะนำสารัตถะคำสอนข้อต่างๆ แทรกกลงไปในแต่ละบททั้งสิ้น 6 ข้อ ได้แก่ สุจริต โลภะ โทสะ โมหะ ปัญญาและสังขาร ตามลำดับ ซึ่งสารัตถะคำสอนเหล่านี้สอดคล้องสัมพันธ์กับหลักพุทธโอวาท 3 หรือหัวใจพระพุทธศาสนา คือ การทำความดี การละเว้นความชั่ว และการทำจิตใจให้บริสุทธิ์ กล่าวคือ ให้มีสุจริตธรรมหรือความดีอยู่ในตน และละเว้นความชั่วหรืออกุศลมูล 3

ต้นเหตุแห่งความชั่วทั้งหลาย ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ และการทำจิตใจให้บริสุทธิ์หรือการทำจิตใจให้เป็นปกติ ใช้ปัญญาพิจารณาทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตตามความจริงหรือเห็นสิ่งจะจริงด้วยปัญญา พระองค์ทรงตระหนักว่าหลักธรรมเหล่านี้เป็นหนทางแห่งความสุขที่คนเราสามารถปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดีตรงตามที่ทรงตั้งชื่อหนังสือว่า “ความสุขหาได้ไม่ยาก” นั่นเอง ในด้านกลวิธีการนำเสนอสารัตถะคำสอนให้ปรากฏชัดนั้นพบว่า สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกทรงนำเสนอด้วยกลวิธีเด่นๆ 7 ลักษณะ คือ การยกตัวอย่าง การใช้ลีลาภาษาพูด การใช้ความเปรียบ การนิยาม การอธิบายและแจกแจงรายละเอียด การแสดงเหตุและผล และการตั้งคำถาม ซึ่งกลวิธีการนำเสนอเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยถ่ายทอดสารัตถะคำสอนหรือเนื้อหาหัวข้อธรรมะที่เป็นแก่นสาระของเรื่องให้ปรากฏชัดเจนและสื่อความหมายให้ผู้อ่านได้รับรู้และเข้าใจได้เป็นอย่างดี

พระนิพนธ์เรื่อง “ความสุขหาได้ไม่ยาก” ของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก แม้จะเป็นพระนิพนธ์ที่เสนอหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่อ่านยากและมีความลึกซึ้งเข้าใจยาก หากแต่พระองค์ก็ทรงถ่ายทอดด้วยกลวิธีการใช้ภาษาที่ทำให้อ่านง่ายและเข้าใจง่าย [2] และสารัตถะคำสอนที่ปรากฏในพระนิพนธ์ก็มีประโยชน์อย่างยิ่ง เพราะข้อคิดจากพระนิพนธ์นี้เหมาะกับบุคคลทุกระดับสามารถนำมาปฏิบัติให้เกิดผลแก่ตนเองได้โดยวิธีที่ไม่ยาก ผู้ปรารถนาความสุขในชีวิตจึงควรศึกษาและปฏิบัติตาม [3] จึงกล่าวได้ว่าสารัตถะคำสอนที่ได้จากพระนิพนธ์นี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคที่สังคมไทยเต็มไปด้วยความก้าวหน้าของเทคโนโลยีล้ำสมัย แต่ก็ยังประสบกับปัญหาด้านต่างๆ ถ้าโหมเข้ามา เป็นผลทำให้คนในสังคมพบกับความทุกข์อย่างสาหัส ดังนั้นหากเราลองนำสารัตถะคำสอนที่ได้จากพระนิพนธ์เรื่อง ความสุขหาได้ไม่ยาก มาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตและสอนใจตนเอง เชื่อเป็นอย่างยิ่งว่าหลักธรรมที่ได้รับนี้จะช่วยสร้างกำลังใจและเสริมพลังให้ทุกคนพบเจอกับความสุขในชีวิตได้ไม่มากนัก

เอกสารอ้างอิง

1. Muligamart K. Literary criticism. 13th ed. Bangkok: Ramkhamhang University; 2007. Thai.
2. Mahamakut Buddhist University. Complete prosperity monks Somdet Phra Nyanasamvara the Supreme Patriarch of Thailand. Bangkok: Office of the Secretariat of the Supreme Patriarch; 2009. Thai.
3. Phra Soponkhanaporn. Introduction to book publishing In Happiness is not Difficult by Somdet Phra Nyanasamvara the Supreme Patriarch of Thailand. Bangkok: Surawat Printing; 2013. Thai.
4. Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto). Dictionary of Buddhism. 34th ed. Bangkok: Education for Peace Foundation; 2016. Thai.
5. Somdet Phra Nyanasamvara the Supreme Patriarch of Thailand. Happiness is not difficult. Bangkok: Phlukthai; 2009. Thai.
6. Anumanrajaton Phraya. Literature studies: aesthetics aspect. 4th ed. Bangkok: Kurusapha Printing; 2003. Thai.
7. Thai Royal Institute. Encyclopedia for Thai literature: Royal Institute Version. Bangkok: Thai Royal Institute; 2009. Thai.
8. Na Nakhon P. descriptive language. Bangkok: Khawfang; 1999. Thai.
9. Karbklon P. Preparation for speaking and Writing. Bangkok: Ramkhamhang University; 2002. Thai.